

ІСТОРІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА ЗАКАРПАТТІ ХХ СТ.

Вікторія Кузьма

старший викладач кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: viktoria.kuzma@uzhnu.edu.ua<https://orcid.org/0000-0002-0291-643X>

У статті проаналізовано історіографічну спадщину з історії музейної справи на Закарпатті у ХХ ст. Висвітлено історичні умови створення та формування музеїв Закарпаття, розкрито роль музею як суспільного інституту збереження і вивчення культурної спадщини краю. За хронологічним принципом виділено основні етапи дослідження музейництва Закарпаття ХХ століття: дорадянський період (20 і-30-і роки) радянський період (45–80-і роки) та сучасний український період (з 1991 року). Доречно зауважити, що процес історичного розвитку музейного будівництва на Закарпатті забезпечено джерелами первинної інформації нерівномірно як у кількісному, так і у змістовному відношенні. Так, україномовні свідчення стосовно етапу зародження і становлення крайового музейництва. Тільки у 20–30-х роках ХХ ст., коли територія Закарпаття перебувала у складі Чехословацької республіки, громадськість все активніше почала проявляти підвищену увагу до національних традицій, історії, культури та мистецтва. Перші спроби створити музей намагалися громадські об'єднання – Музейне товариство ім. Т. Легоцького (1919 р.), товариство «Просвіта» (1920 р.), Крайове музейне товариство (1929 р.), товариство «Руський національний музей» (1930 р.), Етнографічне товариство Підкарпатської Русі (1939 р.). Саме науковці, громадські діячі, краєзнавці, члени культурно-освітніх товариств залишили свої спогади і присвятили свої дослідження музейній справі. Однак, ці дослідження були присвячені переважно окремим музеям. Після встановлення в краї Радянської влади мережа музейних закладів постійно зростала, про що свідчить і великий науковий інтерес до даної проблеми. Крім описових праць з'являються і узагальнюючі. Сплеск зацікавленості до проблеми припадає на 1990-і роки, коли українські історики позбулися ідеологічних обмежень радянської історіографії. Зростає кількість наукових досліджень у різних контекстах музейної справи серед закарпатських вчених. Однак, на сьогодні можна констатувати відсутність комплексної наукової праці, де б розглядалися передумови, етапи становлення та перші кроки розбудови музейної справи на Закарпатті у ХХ ст. Також відсутні і спеціальні історіографічні праці, або історіографічні огляди щодо даної проблеми.

Ключові слова: музей, історія музейної справи, музейні товариства, радянська історіографія, сучасна українська історіографія.

Постановка проблеми. Музей, як культурно-історичне явище, давно є предметом вивчення різних суспільно-гуманітарних наук, які примножують та урізноманітнюють коло наукових досліджень, що призводить до безперервного введення до наукового обігу нових матеріалів та розширення ракурсів вивчення даної тематики. Однак, кожна окрема наука окреслює свої головні потреби, тому часто історія створення та діяльності музеїв у різних регіонах вивчається побіжно і локально.

Щодо вивчення історії музейної справи на Закарпатті, слід враховувати і різні підходи до розгляду даної проблеми, позаяк територія регіону входила до різних держав, що посилювалося як національними так і політичними чинниками. Сприятливим часом розвитку культури та мистецтва краю був період 20–30-х років ХХ ст., коли територія Закарпаття входила до складу Чехословаччини. Однак, влада виявляла байдужість щодо створення у краї музейних закладів, художніх галерей, які б у першу чергу вказували на національну ідентичність краю, її історію та унікальну культуру.

Навіть після встановлення радянської влади і входження регіону до УРСР, проблема розвитку національної культури не була вирішена. Політика комуністичного режиму уміло використовувала музейні заклади для переслідування конкретних ідеологічних

цілей та завдань. Таким чином вся наукова, експозиційна діяльність цілком підпорядковувалася офіційним ідеологічним доктринам. Саме через відсутність послідовного й системного дослідження історії музейного будівництва на Закарпатті, досі не існує цілісного уявлення про його історію, місце, роль і значення в культурно-історичному процесі краю у ХХ ст.

Аналіз досліджень даної проблеми. Історія створення та діяльності музеїв на Закарпатті й досі залишається предметом зацікавленості дослідників та науковців. З означеної теми існує великий масив публікацій. Однак, на сьогодні можемо констатувати про відсутність спеціальних історіографічних праць, або історіографічних оглядів щодо неї. Існує ряд публікацій які побіжно торкаються історіографії проблематики, пов'язаної з музейництвом Закарпаття, це статті В. В. Палинчак [Палинчак, 2014, с. 18–24], В. В. Панкулича [Панкулич, 2014, с. 40–50]. Цілий ряд досліджень, в тому числі і з означеної теми, зібраний у бібліографічних покажчиках окремих науковців. Так, доробок П. М. Федаки та матеріали про його наукову і громадську діяльність за період з 1971 до 2015 року подано у бібліографічному покажчику, підготовленому до 70-річчя вченого [Павло Федака Бібліографічний покажчик, 2015]. Науковий доробок та творчий звіт краєзнавця Л. І. Філіпа з проблем історії Закарпаття, музейництва, етнографії, культури містить

бібліографічний покажчик, що охоплює його праці за період з 1974 року по квітень 2004 року [Людвіг Філіп: біобібліогр. покажч., 2004].

Автор ставить за мету з'ясувати рівень дослідження історії музейної справи на Закарпатті у ХХ ст., спираючись на віднайдені та опрацьовані наукові публікації. Зокрема, окреслені наступні завдання: виділити основні етапи дослідження музейництва Закарпаття за хронологічним принципом; дати характеристику найсуттєвішим з досліджень та з'ясувати коло питань, що потребують вивчення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна територія Закарпаття у 1919 році була складовою частиною Чехословацької республіки під назвою Підкарпатська Русь. Відомим є той факт, що до цього періоду у регіоні музейна справа не розвивалася. Не дивлячись на те, що зовсім неподалік, на території Словаччини в цей час музейництво уже мало свою півстолітню історію, досвід і здобутки. Тільки, згадаймо, музей в м. Турчанському, котрий тоді мав більш як 50 років, з чудовими етнографічними та природничими збірками. Пізніше завдячуючи подвижницькій праці католицького пароха Жобрацького був відкритий музей у м. Бардієві, у м. Кошице. Між іншим, обидва музеї містили у своїх колекціях стародавні цінні історичні пам'ятки Підкарпатської Русі – церковний іконопис, церковні дорогоцінні ризи й рукописи [П: Наш національний музей, 1928, с. 88].

Однією з перших опублікованих згадок про бажання створити музей в м. Ужгороді є стаття відомого вченого, колекціонера Гіядора Стрипського, «Пару слів о музейях» опублікована у журналі «Мсяцословъ». Доречі, журнал видавався ще з 1867 року Обществом Св. Василя Великого і був щорічним альманахом для греко-католиків [Русин, 2000, с. 55–59]. Так, у 1919 року у своїй статті Стрипський писав: «... музейовъ е въ каждомъ великомъ городъ по цѣломъ свѣтъ; у насъ наибольшимъ есть Народный музей въ Будапештъ, а кромъ сего есть еще въ Кошицяхъ, Коложварь, Сегедь, Пожонь, Дебреценъ и такъ дале около сѣмдесять... Каждый народъ має свое музей и гордится ними, лишь мы не маеме ани одного!» Автор мріяв про створення такого наукового осередку в м. Ужгороді під назвою Церковний музей Мукачівської єпархії, у якому пропонував створити відділи з відповідними зібраннями: історичним, етнографічним, природоописним та книжковим або бібліотекою [Стрипський, 1919, с. 49–53].

Велику роль в організації освітньої, просвітницької, культурологічної, видавничої діяльності на Підкарпатській Русі відіграло Товариство «Просвіта», створене у 1920 році. Його літературно-наукова комісія прийняла рішення про видання наукового збірника під назвою «Науковий Зборник товариства Просвіта в Ужгородѣ» [Др. Іван Панькевич, Др. Василь Гаджега і перші початки організації наукового руху на Підкарпатській Русі, 1938, с.10–13]. Уже в першому випуску була опублікована стаття видатного українського вченого, дослідника історії мистецтва, філософа-культуролога, релігієзнавця та політичного діяча Володимира Залозецького «Задачѣ консерваторської праці для охорони пам'яток мистецтва на Подкарпатской Руси» [Залозецький, 1922, с. 112–123]. Автор

звертає увагу, що на Підкарпатській Русі є багато чудових у архітектурному плані дерев'яних церков, які потребують реставрації. Та найбільшою небезпекою стало те, що старі церкви зруйновували з метою будівництва на їх місці нових, мурованих. Зокрема небезпека загрожувала цінним пам'яткам, а це: іконостази, ікони, живописні полотна, різьблення, рукописи. Автор справедливо зауважував, що ті цінні пам'ятки, яким загрожує розруха і нищення, можна врятувати шляхом перенесення їх до музею. Доречно зазначити, що саме в цей час музейно-бібліотечна комісія товариства «Просвіта» здійснювала збір історичних пам'яток для створення експозиції свого майбутнього музею.

У 1922 році Володимир Залозецький став членом товариства «Просвіта» й увійшов до складу його Музейно-бібліотечної комісії. У березні наступного року він публікує статтю у газеті «Русинь» під назвою «Національний Музей в Ужгородѣ» [Залозецький, 1923, с. 1–2], де порушує важливі питання, що висвітлюють причини відсутності на Підкарпатській Русі місцевих музеїв. Автор вказує, що все багатство національного мистецтва краю можна побачити тільки в етнографічному музеї м. Будапешта. Очевидно, до цього часу угорська влада не підтримувала подібних ініціатив в регіоні, з метою не допустити пробудження національної свідомості місцевого населення.

Важливу роль у розгортанні народознавчої роботи на Закарпатті відіграв журнал «Подкарпатска Русь», який видавався з 1923 року. В ньому друкувалися статті та повідомлення митців, державників, видатних діячів, які прагнули зберегти для майбутніх поколінь національну культуру. У розділі «Вѣсти из культурного житя» ми дізнаємось про проведення різноманітних виставок народного мистецтва, про діяльність культурно-освітніх товариств краю, таких як: товариство «Руський Національний музей», товариство «Просвіта», «Педагогічне товариство Підкарпатської Русі» [Вѣсти из культурного житя, 1931, с. 132–133]. Часто дослідники публікували тут відозви та запитальники, програми та рекомендації для збирачів пам'яток фольклору та етнографії [Из культурного житя Подкарпатской Руси, 1930, с. 123].

Поміж робіт присвячених історії музейної справи на Підкарпатській Русі, варто відзначити і статті відомих митців Ф. Ф. Манайла [Манайловъ, 1936, с. 144–146]. та Й. Й. Бокшай [Бокшай, 1936, с. 214–217], які душею вболівали за втрачені збірки народного мистецтва і прикладали великі зусилля щоб у м. Ужгороді відкрити Земську художню галерею. Зокрема, у статті «Изобразительное искусство на Подкарпатской Руси» Ф. Ф. Манайло порушує проблемне питання, що стосуються організації проведення виставок декоративно-ужиткового мистецтва, в тому числі унікальних підкарпатських вишивок. Одна з них була розгорнута у 1922 році у Празі під назвою «Життя і мистецтво Підкарпатської Русі». Саме під такою назвою на 4-ох мовах було видане багатоілюстроване видання, складене С. К. Маковським. За словами Ф. Ф. Манайла більша частина збірки була передана музею в Празі, а іншу доповнили і репрезентували на виставці «Сучасна культура», яка проходила у м. Брно. Таким чином, оригінальні збірки підкарпат-

ських вишивок стали прикрасою етнографічних музеїв Праги та Брно. А в той же час у Земському музеї в м. Ужгороді через нестачу коштів, вишивки і народний одяг було представлено бідно і випадково. Й. Й. Бокшай у статті «Malirstvi na Podkarpatske Rusi» порушує питання про створення підкарпатської галереї, в якій би розміщувалися полотна відомих художників краю. Основою цієї галереї мали стати численні роботи митців, які були спеціально закуплені Шкільним Рефератом в м. Ужгороді. Натомість картини довгий час прикрашали стіни урядових кабінетів.

Влітку 1935 року Етнографічне товариство в м. Мукачеві видало перший номер «Вістей етнографічного товариства Підкарпатської Русі», які вийшли як додаток до газети «Учительський голос». Наступний номер «Вістей» з'явився в січні 1936 року. У цих листках інформаційного характеру друкувалися короткі повідомлення про роботу товариства, оголошення та вказівки для любителів-етнографів [Вісті Етнографічного товариства Підкарпатської Русі, 1935, с. 174]. Все це створювало основу для розвитку безупинного культурного процесу.

У повоєнні роки історія і теорія музейної справи стала вивчатися і досліджуватися більш системно. Цьому передусім сприяла прийнята на вищому державному рівні низка нормативних документів. У 1970 році Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, створене у 1967 році, публікує під редакцією Голови секції правової охорони пам'яток Республіканського правління Товариства О. Н. Якименка збірник нормативних актів «Законодавство про пам'ятники історії та культури» [Законодавство про пам'ятники історії та культури, 1970]. У даному збірнику опубліковані Постанови та Розпорядження Ради Міністрів УРСР, а також розроблені відповідні інструкції до них у якості додатків, що стосуються пам'яткоохоронної та музейної справи в Україні.

Узагальнені і систематизовані законодавчі положення по охороні і використанню пам'яток історії і культури, а також наукові і технічні положення, які були розроблені у радянську добу, знаходимо у праці відомого діяча у галузі історії архітектури й охорони містобудівної та архітектурної спадщини України І. О. Ігнаткіна «Охрана памятников истории и культуры» [Игнаткин, 1990].

Одними з перших відомих праць українських дослідників, де порушувалось широке коло музеєзнавчих проблем, у тому числі й теоретичних, зокрема, категоріально-понятійного апарату дисципліни, фондової роботи, ролі музеїв у відновленні історичної пам'яті народу, де об'єктом дослідження була загальна історія музеїв України, але так чи інакше, торкалася теми музейництва на Закарпатті, були праці, видані у 50-х роках ХХ ст.: «Музеи Украины» Г. Г. Мезенцевої [Мезенцева, 1959] і «Нариси музейної справи» М. М. Бондара, Г. Г. Мезенцевої, Л. М. Славіна [Бондар, Мезенцева, Славін, 1959]. У 1961 році був виданий збірник статей «З досвіду роботи музеїв УРСР», що висвітлював питання музейного будівництва в Україні, зокрема експозиційної, екскурсійно-масової, збиральницької та іншої науково-дослідної роботи музеїв. В даному збірнику розміщена стаття

М. Мазюти, завідувача відділом Закарпатського обласного краєзнавчого музею, під назвою «Перший колгоспний музей на Закарпатті». Автор розкриває історію створення та діяльності музею колгоспу імені В. Леніна в с. Великі Лучки, Мукачівського району [Мазюта, 1961, с. 43–50].

Активізації музейної науково-дослідницької, пошукової, експозиційно-виставкової діяльності сприяло фундаментальне видання 26-томної «Історії міст і сіл УРСР». У томі Закарпатська область, виданому у 1969 році, вміщено 51 нарис, 13 довідок про райони, 243 довідки про центри сільських Рад, понад 400 ілюстрацій, які розповідають про історію області, її економічний і культурний розвиток, в тому числі і зростання мережі музейних закладів [Історія міст і сіл Української РСР, 1969].

У 70-80 роках було видано низку праць присвячених діяльності громадських музеїв України. Серед них: «Літопис слави народної. З історії становлення і розвитку народних музеїв України» А. С. Василенка. Автор особливу увагу звертає на розвиток народних музеїв відповідного профілю, тобто атеїстичні музеї, музеї бойової та партизанської слави, ленінські музеї, історичні та краєзнавчі [Василенко, 1974, 189 с.] Також А. Василенко у співавторстві з А. Шифманом опублікував працю «Пам'ять народу. Музеї України та інтернаціональне виховання трудящих». Автори описали роботу музеїв, або окремих відділів музеїв України, які мали важливе інтернаціональне значення. Зокрема, серед музеїв Закарпаття було відзначено «Будинок дружби» – Берегівський народний історико-краєзнавчий музей, експозиція якого ґрунтовно розкривала інтернаціональні зв'язки радянського й угорського народів та своєрідний музей на громадських засадах неподалік від м. Берегова – музей Саду дружби імені В. Леніна з експозицією про багаторічну дружбу і співробітництво угорських та радянських робітників [Василенко, Шифман, 1983].

Серед українських дослідників особливої уваги заслуговує монографія Г. Скрипник «Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток», в якій розглядається історія формування етнографічних колекцій України та етапи розвитку музеїв етнографічного спрямування [Скрипник, 1989].

Помітною подією в українському музеєзнавстві у 80-х роках стали монографії, присвячені діяльності вітчизняним музеям-скансенам. Зокрема «Этнографические музеи под открытым небом. Очерки истории возникновения и развития» В. Шмельова [Шмельов, 1983] і «Музеї народної архітектури України» З. Гудченко [Гудченко, 1981]. Автори висвітлюють специфіку роботи музеїв під відкритим небом, структурну організацію експозиції, принципи зонування музейної площі, особливості сприйняття пам'ятоків у природньому середовищі. Відрадий є те, що З. Гудченко серед досліджуваних музейних закладів обласного значення, детально розглядає і локальні музеї сільської місцевості Закарпаття.

Варто зазначити, що чимало згаданих робіт мали пропагандистський характер, впроваджували на рівні культурно-освітніх закладів суто партійні доктрини. Союзним центром був продиктований відповідний стиль на культуру, освіту й світоглядні цінності. Пи-

тання теорії та методики музеєзнавства, зміст виховання засобами музейної культури були відображені також у методичних рекомендаціях А. Шифмана та І. Явтоушенка «Створення та організація роботи громадських музеїв В. І. Леніна» [Шифман, Явтоушенко, 1975]. Особливості роботи музеїв у навчальних закладах описані у посібнику «Шкільні музеї» Ю. Омельченка [Омельченко, 1981].

У 1980 році було видано один з кращих на той час навчальний посібник Г. Мезенцевої «Музеєзнавство». Найголовніша особливість музеїв, на думку авторки «полягає в тому, що вони зберігають і експонують першоджерела, або оригінали, тобто ті пам'ятки, які безпосередньо пов'язані з розвитком природи, життям людського суспільства». Тому за такої особливості, музеї близькі до науково-дослідних установ [Мезенцева, 1980].

Високий внесок у дослідженні музейного будівництва на Закарпатті у радянський час внесли й краєві подвижники музейної роботи. На сьогодні можна говорити про існування з означеної теми значного масиву робіт, представлених науковими статтями, фрагментами підрозділів монографій, брошурами, науково-популярними публікаціями в тому числі на сторінках періодики.

Особливої уваги в радянський час було приділено виданню відповідних путівників музеїв, які крім ілюстрованого матеріалу містять науково-дослідницькі публікації закарпатських вчених таких як: Г. М. Коструби, Е. А. Балагурі, О. Д. Довганича, В. М. Керечанина, І. В. Семйона, П. П. Сиви, Ю. Ю. Качія, С. І. Пеняка, Ю. Ю. Сташка, І. Л. Хоменка, О. М. Чернеги-Балли, П. М. Федаки, Я. М. Байрака, В. С. Шеби. Це путівники Закарпатського краєзнавчого музею видані у 1958, 1968, 1972 рр. [Закарпатський державний краєзнавчий музей. 1958, 1968, 1972], Закарпатського музею народної архітектури і побуту 1972, 1981, 1986 р. [Закарпатський музей народної архітектури і побуту, 1972, 1981, 1986], Художнього музею 1973 р. [Закарпатський художній музей, 1973], Ужгородського музею атеїзму 1985 р. [Ужгородський музей атеїзму, 1985], Меморіального музею народного художника УРСР Ф. Ф. Манайла, 1986 [Фолтін, Манайло, 1986]. А також, довідник-путівник «Пам'ятники Закарпаття» 1972 і «Путеводитель по маршрутам експедиції «Моя Родина – ССРСР» в Закарпатській області Української ССР», виданий у 1984 р. за авторством М. В. Варваринця [Варваринець, 1984].

Однак, поза увагою дослідників опинилися громадські музеї, мережа яких постійно поширювалася. Окремі повідомлення про створення та діяльність даних музеїв в області знаходимо у періодичних виданнях радянського часу, в тому числі і газетних, таких як «Закарпатська Україна» за 1946 рік, «Закарпатська правда» (50, 60, 70, 80, 90-і роки), «Молодь Закарпаття» (70-і роки) та інші. Зазначимо, що ці публікації та статті, є особливо цінними, так як інформація з інших джерел про стан окремих музейних об'єктів відсутня взагалі.

Чи не найбільше публікацій про минуле і сьогодення музеїв Закарпаття з'явилося після 1991 року. Нові суспільно-політичні реалії спричинені розпадом Радянського Союзу та проголошенням незалежної

України, створили можливості для ґрунтовного й об'єктивного наукового вивчення даної проблематики.

Особливого значення для даного дослідження набувають матеріали спрямовані на всебічний аналіз місцевої інтелігенції, зокрема її творчих представників, котрі долучилися до створення музеїв та музейних товариств. Серед них П. М. Федака, автор праці «Пам'ятки Замкової гори» [Федака, 1999]. Слід відмітити і виданий історико-краєзнавчий нарис М. В. Трояна «Мукачівський замок», де розкрита історія створення музею в м. Мукачеві у приміщеннях замку [Троян, 1982].

Великого значення набувають історичні дослідження в яких надається аналіз розвитку музейної справи в певні хронологічні періоди. Чільне місце серед досліджень науковців займають праці, присвячені життю та діяльності відомого вченого, ініціатора розвитку музейної справи краю Тиводара Легоцького. Важливий внесок у дослідження діяльності названого вченого, його багатогранної наукової спадщини зробив відомий закарпатський історик та археолог Й. В. Кобаль. У своїх публікаціях «Тиводар Легоцький: сторінки життя і діяльності» [Кобаль, 1995, с. 5–15], «3 історії пам'яткоохоронної справи на Закарпатті у 20-30-ті роки ХХ століття (Діяльність Йосипа Янковича)» [Кобаль, 1998, с. 34–36], «Бібліографічний покажчик праць Тиводара Легоцького (1830 – 1915)» [Кобаль, 1990] автор зосередив свою увагу на важливих моментах діяльності вченого, його листування з угорськими періодичними виданнями, товариствами, окремими науковцями про археологічні знахідки та про бажання створити музей як центр поширення культури в краї. Певні повідомлення про діяльність Тиводара Легоцького та створеного ним музейного товариства можна знайти у статті В. В. Пагіри «3 життя і творчості Теодора Легоцького» [Пагіря, 1990, с. 3].

Окремі матеріали з історії музейної справи цього періоду можна знайти і у наукових статтях, що висвітлюють діяльність культурно-освітніх товариств. Так, діяльність Етнографічного товариства Підкарпатської Русі висвітлено у праці «Палаюча глина минувшини» Г. Посисень [Посисень, 1993, с. 120–125]. Автор велику увагу звертає на створенні Етнографічного музею, фахового підходу членами товариства у вивченні етнографії, фольклору та історії краю.

Висвітлення важливих моментів, які торкаються проблеми становлення крайового музейництва знаходимо у публікаціях В. В. Палинчак [Палинчак, 2014, с. 18–24] та В. В. Панькулича [Панкулич, 2014, с. 40–50]. Праці обох авторів присвячені розвитку музейної справи на Закарпатті у першій половині ХХ ст. де основну увагу акцентують на діяльності Музейного товариства ім. Т. Легоцького, товариства «Просвіта», «Общества ім. А. Духновича». Формування та культурно-освітню діяльність товариства «Просвіта» було простежено і у статті Н. П. Керецман «Краєзнавча діяльність «Просвіти» на Закарпатті» [Керецман, 1996, с. 53–58]. Авторка частково порушує і окремі аспекти організації музейної справи на Закарпатті, що було одним з завдань товариства. Цю ж тему досліджував І. О. Стряпко у своїй праці «Товариство «Про-

світа» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920 – 1939)» [Стряпко, 2012].

Чи не найбільш вагомий внесок у дослідження історії Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта» зробив відомий науковець, музейник, публіцист, громадсько-культурний діяч П. М. Федака. Тут варто відмітити його праці – «Нарис історії товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України [Федака, 1991], «Правда про Народний дім товариства «Просвіта» [Федака, 1992] та «Народний дім «Просвіти» в Ужгороді» [Федака, 2008]. Згадані роботи написані на основі архівних матеріалів. Автор вперше глибоко розкрив історичні умови заснування згаданого товариства, охарактеризував основні напрямки його діяльності (будівництво Народного Дому в Ужгороді, створення музею, театральних і хорових колективів, боротьба за національне відродження українців краю, тощо). Таким чином, було доведено, що одним з найголовніших питань у діяльності товариства «Просвіта» з самого початку свого існування було національно-культурне відродження на Закарпатті.

23 грудня 1990 року у м. Ужгороді відбулася конференція з відродження самої «Просвіти». Головою відновленого товариства був обраний П. М. Федака, який очолює його й по сьогодні, а також є упорядником щорічних календарів «Просвіти», «Наукових збірників товариства «Просвіта» тощо.

Сьогодні у виданні Календар «Просвіти» зустрічаємо наукові публікації присвячені діяльності музеїв Закарпаття. Серед них, передусім, дослідження І. М. Ліхтея, який у статті «Музей товариства «Просвіта» повідомляє про роботу музейно-бібліотечної комісії товариства, про формування цінних збірок і відкриття довгоочікуваного музею на Підкарпатській Русі [Ліхтей, 1995, с. 66–69]. Наступна стаття автора присвячена діяльності Івана Гавриловича Коломійця, першого директора Закарпатського краєзнавчого музею [Ліхтей, 1995, с. 116–119]. У статті «Скарбниця народної мудрості і краси» П. Михайловича відтворена історія формування Закарпатського музею архітектури та побуту [Михайлович, 1995, с. 109–112], Ф. Поланчин у своїй статті «Відкриття в Ужгороді меморіального музею Президента Карпатської України о. Монс. Августина Волошина» розповідає про історію створення та діяльність музею [Поланчин, 2003, с. 76]. До 50-річчя від дня народження Василя Тегзи, засновника першого приватного музею Срібна Земля, була присвячена стаття П. М. Федаки.

Велика кількість праць присвячена історії створення та діяльності Закарпатського краєзнавчого музею. Заслуговує на увагу праця сучасника тих подій, тоді наукового співробітника музею В. Гошовського «Були колись літа...» [Гошовський, 1992, с. 66–84]. У своїх спогадах автор аналізує період від самого заснування музею і перенесення його до приміщень ужгородського замку. Особливу увагу, науковець зосередив на характеристиці діяльності перших керівників музею: І. Коломійця та П. Сиви, та розкрив етапи формування відділів музею, створення експозицій. Заслуговує на увагу і праця закарпатського краєзнавця, також наукового працівника музею Л. Філіпа «З історії Закарпатського краєзнавчого музею» [Філіп,

2010, с. 3]. Предметом уваги автора стала історія музею з моменту його створення. Дослідження цінне залученням документів Державного архіву Закарпатської області, які ілюструють основні напрями функціонування закладу та проблемні завдання, що стояли перед ним у процесі його історичного розвитку.

Найбільшим джерелом інформації про розвиток та роботу закарпатського краєзнавчого музею є публікації наукового збірника музею. Дослідженню історії становлення музею, присвятили свої праці Павло Федака, Людвіг Філіп, Василь Шеба, Юрій Качій. Також низка статей розкриває історію формування збірок, експозиційних виставок, серед авторів потрібно назвати Й. Кобаля, В. Русин, Т. Шевніну, О. Бугір, О. Бучмей, В. Шостак. У 2004 і у 2006 році П. Федакою та В. Шебою були видані нові Путівники Закарпатського краєзнавчого музею [Закарпатський краєзнавчий музей, 2004, 2006]. Найновішим виданням є альбом «Скарби Закарпатського краєзнавчого музею», присвячений 70-річчю від дня створення закладу [Скарби Закарпатського краєзнавчого музею, 2015].

Питанню історії Закарпатського музею народної архітектури та побуту присвятила свою статтю Г. Андял [Андял, 2005, с. 3–8]. Авторка найбільшу увагу акцентувала на діяльності науковців, працівників закладу, та їх вклад у розвиток музею. Під її керівництвом у 2011 році був виданий фотоальбом, як фоторозповідь про минуле краю, про історичний розвиток закарпатського села, про самотність матеріальної і духовної культури пращурів, що зберігається в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту. У 2012 році під редакцією П. Федаки та Я. Байрака був виданий новий Путівник Закарпатського музею народної архітектури та побуту [Закарпатський музей народної архітектури і побуту, 2012].

Окремі факти, що стосуються історії створення та діяльності Закарпатського обласного художнього музею ім. Й. Бокшая, подаються у статтях Л. Біксей, О. Приходько та Г. Рижової. Видання цінних альбомів та каталогу творів із фондів музею, дають змогу оглянути найцінніші колекції музею [Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая, 2004, 2016].

З нагоди 70-річчя Закарпатського краєзнавчого музею був виданий альбом «Подорож музеями Закарпаття» [Подорож музеями Закарпаття, 2015]. Видання цікаве тим, що містить загальну інформацію не тільки про музеї обласного значення, але і про громадські музеї, що працюють у селах та районних центрах області.

Особливості діяльності Закарпатської обласної організації українського товариства охорони пам'яток історії та культури щодо збереження і пропаганди історико-культурної спадщини у досліджуваний період знаходимо у працях І. Латка [Латка, 1989, с. 94–98] та Й. Соломона [Соломон, 1989, с. 34–40].

Великий обсяг матеріалу про створення музеїв при загальноосвітніх навчальних закладах містить праця Р. Децика «Невичерпна скарбниця людських святинь» [Децик, 2008]. У співавторстві Р. Децика з В. Чепою було видано також Карту-каталог «Запрошуємо до музеїв при навчальних закладах Закарпатської області» [Децик, Чеп, 2009]. У каталозі розміщені таблиці

з відомостями про навчальний заклад, на базі якого створений музей чи музейна кімната.

Ґрунтовною дослідницькою роботою з питань присвячених різним аспектам історії м. Ужгорода, де частково розкрита і тема музейництва, або є велика кількість згадок щодо цього феномену проведена видатними вченими краю. В першу чергу тут слід виділити колективну роботу під керівництвом М. Тиводара «Історія Ужгорода: Історичний нарис» [Тиводар, 1993], Й. Кобалю «Ужгород відомий і невідомий» [Кобаль, 2003].

Однією з останніх робіт, присвячених історії музейної справи та охорони культурної спадщини України є навчальний посібник авторів С. Терського та О. Савченка [Терський, Савченко, 2020]. У розділах, що присвячені розвитку музейництва у Західному регіоні, містяться відомості і про музеї Закарпаття.

Висновки. Якщо узагальнити весь матеріал поданий у статті, можна констатувати певні здобутки в історіографічному висвітленні історії музейної справи на Закарпатті у ХХ ст. У дорадянській історіографії

більшість публікацій була присвячена історії діяльності культурно-освітніх товариств, які одним із своїх основних завдань ставили відкриття крайового музею. Завдяки цим дослідженням можна прослідкувати історію розвитку крайового музейництва та політичні, соціальні і культурні чинники, які мали на нього безпосередній вплив. У радянській історіографії історія музейних установ розглядалася з відчутно підвищеною увагою. Крім описових з'явилися і узагальнюючі праці. Однак, вся наукова діяльність цілком підпорядковувалася офіційним ідеологічним доктринам. Активізація досліджень з означеної проблематики відбулася після проголошення незалежності України. Дослідники отримали поштовх до нових наукових пошуків, оприлюднення їх результатів через видання наукових збірників. Водночас, на сьогодні відсутнє послідовне й системне дослідження історії музейного будівництва на Закарпатті, досі не існує цілісного уявлення про його історію, місце, роль і значення в культурно-історичному процесі краю у ХХ ст.

Список використаних джерел

- Андял, Г. В., 2005. Сторінки історії музею Закарпатському музею народної архітектури та побуту – 35 років, *Збірник наукових праць*, вип. 1, Ужгород, с. 3–8.
- Байрак, Я. М., Федака, П. М., 1986. *Закарпатський музей народної архітектури і побуту. Путівник*, Ужгород, 130 с.
- Божук, Г. В., 1989. З історії утворення етнографічного музею на Закарпатті у дорадянський час, *Тези доповідей I-ої науково-ознавчої конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Михайла Лучкая 17-18 листопада 1989 року*, Ужгород: Карпати, с. 74–80.
- Бокшай, Й., 1936. Malirstvi na Podkarpatske Rusi, *Podkarpatska Rus. Sbornik hospodarskeho, kulturniho a politickeho poznani Podkarpatske Rusi*. – redigoval Dr. Jaroslav Zatloukal. Vidal Klub pratel Podkarpatske Pusi v Bratislave roku 1936, с. 214–217.
- Бондар, М., М., Мезенцева, Г. Г., Славін, Л. М., 1959. *Нариси музейної справи*, К: Видання Київського університету, 191 с.
- Варваринец, М. В., 1984. *Дороги красных следопытов. Путеводитель по маршрутам экспедиции «Моя Родина - СССР» в Закарпатской области Украинской ССР*, Ужгород: Карпаты, 144 с.
- Василенко, А. С., 1974. *Літопис слави народної. З історії становлення і розвитку народних музеїв України*, К: Наукова думка, 189 с.
- Василенко, А., Шифман, А., 1983. *Пам'ять народу. Музеї України та інтернаціональне виховання трудящих*, К: Мистецтво, 133 с.
- Вісті Етнографічного товариства Підкарпатської Русі, 1935, ч. 1, Мукачів, с. 1.
- Въсти из культурного жия, 1931, *Подкарпатска Русь*, Ужгород, Рочник VIII, Ч. 5–6, с. 132–133.
- Вступайте в члени «Руського Національного Музею», 1930, *Подкарпатска Русь*, Ужгород, Рочник VII, ч. 7–8, с. 174.
- Гошовський, В., 1992. *Були колись літа... Тиса*, Ужгород: Поличка «Карпатського краю», № 1–2, с. 66–84.
- Гудченко, З. С., 1981. *Музеї народної архітектури України*. Науково-дослідний інститут теорії, історії та перспективних проблем радянської архітектури в м. Києві, К: Будівельник, 120 с.
- Децик, Р., 2008. *Невичерна скарбниця людських святинь. Шкільні музеї Закарпатської області*, Ужгород: Гражда, 214 с.
- Децик, Р. А., Чепя, В. І., 2009. *Запрошуємо до музеїв при навчальних закладах Закарпатської області. Карта-каталог*, Ужгород: Гражда, 62 с.
- Др. Іван Панькевич, Др. Василь Гаджега і перші початки організації наукового руху на Підкарпатській Русі, 1938, *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Рочник XIII – XIV (за р. 1937 – 1938), друкарня О.О. Василян в Ужгороді, с. 10–13.
- Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область, 1969. / Гол.редколегії Белоусов В. І., К: Головна редакція української енциклопедії АН УРСР, 652 с.
- Из культурного жия Подкарпатської Русі, 1930, *Подкарпатска Русь*, Ужгород, Рочник VII, ч. 6, с. 123.
- Игнаткин, И. А., 1990. *Охрана памятников истории и культуры*, К: Вища школа, 223 с.
- Історія Ужгорода : Історичний нарис / Керівник М. П. Тиводар, Ужгород: Карпати, 1993, 219 с.
- Залозецький, В., 1922. *Задачі консерваторської праці для охорони пам'яток мистецтва на Подкарпатській Русі*, *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді за рік 1922*. / Під ред. А. Волошина, др. В. Гаджеги, др. І. Панькевича, і др. В. Бирчака, Ужгород: Книгопечатня акційного товариства «УНІО», Річник I, с. 112–123.
- Залозецький, В., 1923. Національний Музей в Ужгороді, *Русинь. Чтоденна газета*. Роч. II, Чис. 24, Въ Ужгороді, 14. (1/III.) марта 1923, с. 1–2.
- Законодавство про пам'ятники історії та культури*, 1970 / під ред. О. Н. Якименка, К: Видавництво політичної літератури України, 464 с.
- Закарпатський державний краєзнавчий музей*, 1958, Короткий путівник, Ужгород, 61 с.
- Закарпатський краєзнавчий музей*, 1968, Путівник українською та угорською мовами, Ужгород, 92 с.
- Закарпатський краєведческий музей*, 1972, Путеводитель, Ужгород: Карпаты, 70 с.
- Закарпатський краєзнавчий музей*, 2004, Путівник. /укладачі П. Федака, В. Шеба, Ужгород: Два кольори, 47 с.
- Закарпатський краєзнавчий музей*, 2006, Путівник. /укладачі П. Федака, В. Шеба, Ужгород: Два кольори, ПП Басараб,

Наш рідний край, Карпати, 46 с.

Закарпатський музей народної архітектури і побуту, 2012. Путівник / під редак. Федака П. М., Байрак Я. М., Ужгород: Аутдор Шарк, 122 с.

Закарпатський художній музей, 1973. / упоряд. Чернега-Балла О. М., Сташко Ю. Ю., К.: Вид-во Мистецтво, 104 с.

Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокаша 70 років, 2004. *Фотоальбом*. / статті: Л. Біксей, О. Приходько, Г. Риждова, Ужгород: ПП Шарк, ілюст., 223 с.

Закарпатський обласний художній музей імені Йосипа Бокаша, 2016. Альбом. / за заг.ред. Ерфана Ф. П., Ужгород: ТДВ Патент, 222 с.

Закарпатський музей народної архітектури і побуту, 1972. Путівник по музею в Ужгороді, Ужгород: Карпати, 48 с.

Закарпатський музей народної архітектури і побуту, 1981. Путівник, Ужгород: Карпати, 48 с.

Керецман, Н., 1996. Краєзнавча діяльність «Просвіти» на Закарпатті, *Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Річник I (XV), Ужгород: Закарпатське крайове товариство «Просвіта», с. 53–58.

Кобаль, Й., 1998. З історії пам'яткоохоронної справи на Закарпатті у 20-30-ті роки ХХ століття (Діяльність Йосипа Янковича), *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Вип. III, Ужгород: Патент, с. 34–36.

Кобаль, Й., 1990. *Бібліографічний покажчик праць Тиводара Легоцького (1830 – 1915)*, Ужгород, 73 с.

Кобаль, Й., 1995. Тиводар Легоцький: сторінки життя і діяльності, *Проблеми археології Східних Карпат*. Ужгород, с. 5–15.

Кобаль, Й., 2003. *Ужгород відомий та невідомий*, Львів: Світ, 105 с.

Латко, І. С., 1999. Історико-краєзнавча робота Закарпатської обласної організації українського товариства охорони пам'яток історії і культури, *Тези доповідей I-ої народознавчої конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Михайла Лучкая 17 – 18 листопада 1989 року*, Ужгород: Карпати, с. 94–98.

Ліхтей, І., 1995. Музей товариства «Просвіта», *Календар «Просвіти» на 1995 рік*, Ужгород, с. 66–69.

Ліхтей, І., 2002. 100-річчя з дня народження Івана Гавриловича Коломійця, історика (1903 – 1962), *Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2003 рік. Рекомендаційний бібліографічний посібник*, Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 116–119.

Людвіг Філіп: біобібліогр. покажч., 2004. /уклад. Л. О. Мельник; наук. ред. П. М. Федака; відп. за вип. В. С. Шеба; післямова П. М. Федака, Ужгород: ТОВ ВЕТА-Закарпаття, 88 с.

Мазюта, М., 1961. Перший колгоспний музей на Закарпатті, *3 досвіду роботи музеїв УРСР*. Випуск 2, К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, с. 43–50.

Манайлов, Федорь., 1936. Изобразительное искусство на Подкарпатской Руси, *Подкарпатская Русь за годы 1919 – 1936*, Ужгородь, с. 144–146.

Мезенцева, Г., 1980. *Музеєзнавство. На матеріалах музеїв Української РСР*, К.: Вища школа, 120 с.

Мезенцева, Г., Г. 1959. *Музеи Украины*, К.: Издательство Киевского университета, 176 с.

Михайлович, П., 1995. Скарбниця народної мудрості і краси, *Календар «Просвіти» на 1995 рік*, Ужгород, с.109–112.

Мистецтво Закарпаття. Каталог творів із фондів музею, 2005. / стаття Біксей Л. Серія: *Каталог колекції Закарпатського обласного музею ім. Й. Бокаша*. Книга 1, Ужгород: ПП Шарк, 198 с.

Омельченко, Ю. А., 1981. *Шкільні музеї*, К.: «Радянська школа», 128 с.

Ужгородський музей атеїзму, 1985. Путівник українською та російською мовами, Ужгород: Карпати, 62 с.

П.: Із життя культурного Подкарпатської Руси, 1928, *Подкарпатська Русь*, Ужгород, Рочник V, Ч. 8–9, с. 199.

П.: Наш національний музей, 1928, *Подкарпатська Русь*. Число 4, Апрель, Рочник V, «Педагогічне Товариство Подкарпатської Руси» в Ужгородь, с. 78–81.

Павло Федака. *Бібліографічний покажчик до 70-річчя від дня народження*, 2015. /уклад. П. М. Федака, Б. В. Досяк, Ужгород: Карпати, 496 с.: іл.

Пагіря, В. 1990. З життя і творчості Теодора Легоцького, *Тези народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження Тивадара Легоцького 26–27 жовтня 1990 р.*, Мукачєво, с. 3–4.

Палинчак, В. В., 2014. Етапи розвитку музейної справи на Закарпатті у першій половині ХХ ст., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, вип. 1 (32), Ужгород: Вид-во УжНУ, с. 18–24.

Панкулич, В. В., 2014. Розвиток музейництва Ужгорода в 1920 – 1940-х роках, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, вип. 1(32), Ужгород: Вид-во УжНУ, с. 40–50.

Подорож музеями Закарпаття [Образотворче видання]: книга – фотоальбом, 2014 / гол. ред. Оксана Головчук, Мукачєво: Видавничка студія ZORIANA, 80 с.

Поланчин, Ф., 2003. Відкриття в Ужгороді меморіального музею Президента Карпатської України о.Монс. Августина Волошина, *Календар «Просвіти» на 2003 рік*, Ужгород, с. 76–78.

Посисень, Г., 1993. Палаюча глина минушини (Про Етнографічне Товариство Підкарпатської Русі), *Тиса. Культурно-християнський журнал*, Ужгород, №1-2, с. 120–125.

Русин, В., 2000. Листи Івана Раковського у фондах Закарпатського краєзнавчого музею, *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*, Вип. IV, Ужгород: Патент, с. 55–59.

Скарби Закарпатського краєзнавчого музею. Transcarpathian local lore museum treasures, 2015. / упор. В. Шеба, Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 119 с.: іл.

Скрипник, Г., 1989. *Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток*, К.: Наукова думка, 304 с.

Соломон, Й. М., 1989. Робота Закарпатської обласної організації українського товариства охорони пам'яток історії та культури щодо збереження і пропаганди історико-культурної спадщини, *Тези доповідей I-ої народознавчої конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Михайла Лучкая 17–18 листопада 1989 року*, Ужгород: Карпати, с. 34–40.

Стрипський, Г. 1919. Пару словь о музеяхъ, *Мъсяцословъ*, Унгарь, с. 49–53.

Стряпко, І., 2012. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920 – 1939). Монографія. серія «Studia Regionalistika» №5 НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ Ужгородський національний університет, Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗПППО, 328 с.

Терський, С., Савченко, О., 2020. *Історія музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні. Навчальний посібник*, Львів: Видавництво Львівської політехніки, 257 с.

Троян, М. В., 1982. *Мукачєвський замок. Історико-краєведческий очерк*, Ужгород: Карпати, 56 с.

Ужгородський музей атеїзму, 1985. Путівник українською та російською мовами, Ужгород: Карпати, 62 с.

Федака, П., 1991. *Нарис історії товариства «Просвіта» Карпатської Русі – України (1920 – 1939)*, Ужгород, 51 с.

- Федака, П., 1999. *Пам'ятки Замкової гори*, Ужгород, 156 с.
- Федака, П., 1992. *Правда про Народний дім товариства «Просвіта»*. Закарпатське крайове т-во «Просвіта», Ужгород, 23 с.
- Федака, П. М., 2008. *Народний дім «Просвіти» в Ужгороді*, Ужгород: Гражда, 120 с.
- Федака, П., 1995. Товариство «Просвіта» і національно-культурне відродження Закарпаття, *Календар «Просвіти» на 1995 рік*, Ужгород, с. 25–34.
- Федака, П., Шеба, В., 2004. *Закарпатський краєзнавчий музей*. Путівник, Ужгород, 122 с.
- Федака, П. 2001. Син Срібної землі. До 50-річчя від дня народження Василя Тегзи, *Календар «Просвіти» на 2001 рік*, Ужгород, с. 43–44.
- Філіп, Л., 2010. 3 історії Закарпатського краєзнавчого музею, *Вісті тижня–центр*, № 22 (247), 12 червня, с. 3.
- Фолтін, В. Т., Манайло, І. Ф., 1986. *Меморіальний музей народного художника УРСР Ф. Ф. Манайла*. Путівник, Ужгород: Карпати, 63 с.
- Художественный музей, Ужгород*. Путеводитель, Ужгород, 1978, 159 с.
- Шифман, А., Явтоушенко, І., 1975. *Створення та організація роботи громадських музеїв В. І. Леніна*. Методичні рекомендації. Міністерство культури української РСР, державний історичний музей УРСР, К., 20 с.
- Шмельов, В., 1983. *Этнографические музеи под открытым небом. Очерки истории возникновения и развития*, К.: Наукова думка, 117 с.

References

- Andial, H. V., 2005. Storinky istorii muzeiu Zakarpatskomu muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu – 35 rokov [Pages of the history of the Museum of Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life – 35 years], *Zbirnyk naukovykh prats*, vyp. 1, Uzhhorod, s. 3–8. (in Ukrainian).
- Bairak, Ya. M., Fedaka, P.M., 1986. Zakarpatskyi muzei narodnoi arkhitektury i pobutu [Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life], *Putivnyk*, Uzhhorod, 130 s. (in Ukrainian).
- Bozhuk., H. V., 1989. Z istorii utvorennia etnografichnoho muzeiu na Zakarpatti u doradianskyi chas [From the history of the formation of an ethnographic museum in Transcarpathia in pre -Soviet times], *Tezy dopovidei I-oi narodoznavchoi konferentsii, prysviachenoj 200-richchju vid dnia narodzhennia Mykhaila Luchkaia 17-18 lystopada 1989 roku*, Uzhhorod: Karpaty, s.74–80. (in Ukrainian).
- Bokshai, Y., 1936. Malirstvi na Podkarpatske Rusi, Podkarpatska Rus. *Sbornik hospodarskeho, kulturniho a politickeho poznani Podkarpatske Rusi. – redigoval Dr. Jaroslav Zatloukal. Vidal Klub pratel Podkarpatske Pusi v Bratislave roku 1936*, c. 214–217. (in Czech).
- Bondar, M., M., Mezentseva, H. H., Slavin, L. M., 1959. *Narysy muzeinoi spravy [Essays on museum business.]*, K: Vydannia Kyivskoho universytetu, 191 s. (in Ukrainian).
- Varvarinec, M. V., 1984. *Dorogi krasnyh sledopytov [Roads of red trails]*. Putevoditel po marshrutam ekspedicii «Moya Rodina - SSSR» v Zakarpatskoj oblasti Ukrainskoj SSR, Uzhgorod: Karpaty, 144 s. (in Russian).
- Vasylenko, A. S., 1974. *Litopys slavy narodnoi. Z istorii stanovlennia i rozvytku narodnykh muzeiv Ukrainy [The chronicle of the glory of the people. From the history of formation and development of folk museums of Ukraine]*, K: Naukova dumka, 189 s. (in Ukrainian).
- Vasylenko, A., Shyfman, A., 1983. *Pamiat narodu. Muzei Ukrainy ta internatsionalne vykhovannia trudiashchykh [The memory of the people. Museums of Ukraine and international education of workers]*, K: Mystetstvo, 133 s. (in Ukrainian).
- Visti Etnografichnoho tovarystva Pidkarpatskoj Rusi, 1935, Ch.1, Mukachiv, s.1. (in Ukrainian).
- Vesty yz kulturnoho zhytia, Podkarpatska Rus, 1931, Uzhhorod, Rochnyk VIII, Ch. 5–6, s. 132–133. (in Ukrainian).
- Vstupajte v chleny “Ruskoho Natsionalnoho Muzeiu” [Enter the members of the Russian National Museum], 1930. Podkarpatska Rus, Uzhhorod, Rochnyk VII, Ch. 7–8, s.174. (in Ukrainian).
- Hoshovskyi, V., 1992. *Buly kolys lita... [There were once summer ...]*, Tysa, Uzhhorod: Polychka “Karpatskoho kraiu”, № 1–2, s. 66–84. (in Ukrainian).
- Hudchenko, Z. S., 1981. *Muzei narodnoi arkhitektury Ukrainy [Museums of Folk Architecture of Ukraine]*, *Naukovo-doslidnyi instytut teorii, istorii ta perspektyvnykh problem radianskoj arkhitektury v m. Kyievi*, K: Budivelnyk, 120 s. (in Ukrainian).
- Detsyk, R., 2008. *Nevycherpna skarbnitsia liudskykh sviatyn. Shkilni muzei Zakarpatskoj oblasti [An inexhaustible treasure trove of human shrines. School museums of Transcarpathian region]*, Uzhhorod: Hrazhda, 214 s. (in Ukrainian).
- Detsyk, R. A., Chepa, V. I., 2009. *Zaprosuiemo do muzeiv pry navchalnykh zakladakh Zakarpatskoj oblasti [We invite you to museums at educational institutions of Transcarpathian region]*, *Karta-kataloh*, Uzhhorod: Hrazhda, 62 s. (in Ukrainian).
- Dr. Ivan Pankevych, Dr. Vasyl Hadzheha i pershi pochatky orhanizatsii naukovooho rukhu na Pidkarpatskii Rusi [Dr. Ivan Pankevich, Dr. Vasyl Gadzheha and the first beginnings of organizing a scientific movement in Subcarpathian Rus], 1938. *Naukovyi zbirnyk tovarystva «Prosvita» v Uzhhorodi. Rochnik XIII–XIV (za r.1937 – 1938)*, drukarnia O. O. Vasylian v Uzhhorodi, s. 10–13. (in Ukrainian).
- Istoriia mist i sil Ukrainskoj RSR. Zakarpatska oblast [History of cities and villages of the Ukrainian SSR. Transcarpathian region], 1969. / *Hol.redkolehii Bielousov V. I. K: Holovna redaktsiia ukrainskoj entsyklopedii AN URSR*, 652 s. (in Ukrainian).
- Yz kulturnoho zhytia Podkarpatskoj Rusi [From the cultural life of Subcarpathian Rus], 1930, Podkarpatska Rus, Uzhhorod, Rochnyk VII, Ch. 6, s. 123. (in Ukrainian).
- Ignatkin, I. A., 1990. *Ohrana pamyatnikov istorii i kultury*, K: Visha shkola, 223 s. (in Russian).
- Zalozec'kij, V., 1922. *Zadachi konservatorskoj praci dlja ohorony pamjatok mistectva na Podkarpatskoj Rusi [Tasks of conservative works for the protection of art monuments in Subcarpathian Rus]*, *Naukovyj zbornik tovarystva «Prosvita» v Uzhgorode za rik 1922.* / *Pod red. A. Voloshina, dr. V. Gadzhegi, dr. I. Pan'kevicha, i dr. V. Birchaka.* Uzhgorod: Knigopечатnja akciynogo tovarystva «UNIO», *Richnik I*, s. 112–123. (in Ukrainian).
- Zalozec'kij, V., 1923. *Nacional'nyj Muzej v Uzhgorode [National Museum in Uzhgorod]*, *Rusin. Chtodenna gazeta. Roch. II, Chis. 24, V Uzhgorode, 14. (1/III.) marta 1923*, s. 1–2. (in Ukrainian).
- Zakonodavstvo pro pamiatnyky istorii ta kultury, 1970 [History and Cultural Monuments Legislation] / *pid red. O. N. Yakymenka. K: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy*, 464 s. (in Ukrainian).
- Zakarpatskyi derzhavnyi kraieznachnyi muzei [Transcarpathian State Museum], 1958. *Korotky putivnyk*, Uzhhorod, 61 s. (in

Ukrainian).

Zakarpatskyi kraieznavchy muzei. 1968. Putivnyk ukrainskoiu ta uhorskoiu movamy, Uzhhorod, 92 s. (in Ukrainian).

Zakarpatskij kraevedcheskij muzej [Transcarpathian Museum], 1972. Putevoditel, Uzhgorod: Karpaty, 70 s. (in Russian).

Zakarpaatskyi kraieznavchy muzei [Transcarpathian Museum], 2004. Putivnyk. / ukladachi P. Fedaka, V. Sheba, Uzhhorod: Dva kolory, 47 s. (in Ukrainian).

Zakarpatskyi kraieznavchy muzei [Transcarpathian Museum], 2006. Putivnyk. / ukladachi P. Fedaka, V. Sheba, Uzhhorod: Dva kolory, PP Basarab, Nash ridnyi kraj, Karpaty, 46 s. (in Ukrainian).

Zakarpatskyi muzei narodnoi arkhitektury i pobutu [Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life], 2012. Putivnyk / pid redak. Fedaka P. M., Bairak Ya. M., Uzhhorod: Autdor Shark, 122 s. (in Ukrainian).

Zakarpatskyi khudozhnii muzei [Transcarpathian Art Museum], 1973. / uporiad. Cherneha-Balla O. M., Stashko Yu. Yu., K.: Vyd-vo Mystetstvo, 104 s. (in Ukrainian).

Zakarpatskyi oblasnyi khudozhnii muzei im. Y. Bokshaia 70 rokiv [Transcarpathian Regional Art Museum. J. Bokhaya 70 years], 2004. Fotoalbom / statti: L. Biksei, O. Prykhodko, H. Ryzhova, Uzhhorod: PP Shark, iliust, 223 s. (in Ukrainian).

Zakarpatskyi oblasnyi khudozhnii muzei imeni Yosypa Bokshaia [Transcarpathian Regional Art Museum. J. Bokhaya], 2016. Albom / za zah.red. Erfana F. P., Uzhhorod: TDV Patent, 222 s. (in Ukrainian).

Zakarpatskyi muzei narodnoi arkhitektury i pobutu [Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life], 1972. Putivnyk po muzeiu v Uzhhorodi, Uzhhorod: Karpaty, 48 s. (in Ukrainian).

Zakarpatskyi muzei narodnoi arkhitektury i pobutu [Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life], 1981. Putivnyk, Uzhhorod: Karpaty, 48 s. (in Ukrainian).

Keretsman, N., 1996. Kraieznavcha diialnist «Prosvity» na Zakarpatti. Naukovyi zbirnyk Tovarystva «Prosvita» v Uzhhorodi [Enlightenment local lore in Transcarpathia], Richnyk I (XV), Uzhhorod: Zakarpatske kraiove tovarystvo «Prosvita», s. 53–58. (in Ukrainian).

Kobal, Y., 1998. Z istorii pamiatkookhoronnoi spravy na Zakarpatti u 20-30-ti roky XX stolittia (Diialnist Yosypa Yankovycha) [From the history of the monument in Transcarpathia in the 20-30s of the XX century (activity of Joseph Yankovich)] Naukovyi zbirnyk Zakarpatskoho kraieznavchoho muzeiu. Vyp. III, Uzhhorod: Patent, s. 34–36. (in Ukrainian).

Kobal, Y., 1990. Bibliografichnyi pokazhchik prats Tyvodara Lehotskoho (1830 – 1915) [Bibliographic index of Tivodar Legotsky's works (1830 – 1915)], Uzhhorod, 73 s. (in Ukrainian).

Kobal, Y., 1995. Tyvodar Lehotskyi: storinky zhyttia i diialnosti. Problemy arkhieolohii Skhidnykh Karpat [Tivodar Legotsky: Pages of Life and Activities], Uzhhorod, s. 5–15. (in Ukrainian).

Kobal, Y., 2003. Uzhhorod vidomyi ta nevidomyi [Uzhgorod is known and unknown], Lviv: Svit, 105 s. (in Ukrainian).

Latko, I. S., 1989. Istoryko-kraieznavcha robota Zakarpatskoi oblasnoi orhanizatsii ukrainskoho tovarystva okhorony pamiatok istorii i kultury [Historical and local work of the Transcarpathian Regional Organization of the Ukrainian Society for the Protection of Monuments of History and Culture], Tezy dopovidei I-oi narodoznavchoi konferentsii, prysviachenoj 200-richchju vid dnia narodzhennia Mykhaila Luchkaia 17–18 lystopada 1989 roku, Uzhhorod: Karpaty, s. 94–98. (in Ukrainian).

Likhthei, I., 1995. Muzei tovarystva “Prosvita” [The Museum of the Prosvita Society], Kalendar “Prosvity” na 1995 rik, Uzhhorod, s. 66–69. (in Ukrainian).

Likhthei, I., 2002. 100-richchia z dnia narodzhennia Ivana Havrylovycha Kolomiitsia, istoryka (1903 – 1962) [The 100th anniversary of Ivan Gavrilovich Kolomiys, historian (1903 – 1962).], Kalendar kraieznavchykh pamiatnykh dat na 2003 rik. Rekomendatsiinyi bibliografichnyi posibnyk, Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padiaka, s. 116–119. (in Ukrainian).

Liudvil Filip: biobibliohr. Pokazhch [Ludwig Philip: bibliographic index], 2004. /uklad. L. O. Melnyk; nauk. red. P. M. Fedaka; vidp. za vyp. V. S. Sheba; pisliamova P. M. Fedaky, Uzhhorod: TOV VETA-Zakarpattia, 88 s. (in Ukrainian).

Maziuta, M., 1961. Pershyi kolhospnyi muzei na Zakarpatti. Z dosvidu roboty muzeiv URSR [The first collective farm museum in Transcarpathia], Vypusk 2, K: Derzhavne vydavnytstvo politychnoi literatury URSR, s. 43–50. (in Ukrainian).

Manailov, Fedor., 1936. Yzobrazitelnoe yskusstvo na Porkapatskoi Rusy [Fine art in sub -Carpathian Russia], Podkarpatskaia Rus za hodu 1919 – 1936, Uzhhorod, s. 144–146. (in Ukrainian).

Mezentseva, H., 1980. Muzeieznavstvo [Museum Studies], Na materialakh muzeiv Ukrainskoi RSR, K: Vyshcha shkola, 120 s. (in Ukrainian).

Mezenceva, G., G. 1959. Muzei Ukrainy [Museums of Ukraine], K: Izdatelstvo Kievskogo universiteta, 176 s. (in Russian).

Mykhailovych, P., 1995. Skarbnysia narodnoi mudrosti i krasny [Treasury of folk wisdom and beauty], Kalendar “Prosvity” na 1995 rik, Uzhhorod, s.109–112. (in Ukrainian).

Mystetstvo Zakarpattia [The art of Transcarpathia], Kataloh tvoriv iz fondiv muzeiu. 2005. / stattia Biksei L. Seria: Kataloh koleksii Zakarpatskoho oblasnoho muzeiu im. Y. Bokshaia. Knyha 1, Uzhhorod: PP Shark, 198 s. (in Ukrainian).

Omelchenko, Yu. A., 1981. Shkilni muzei [School museums], K: «Radianska shkola», 128 s. (in Ukrainian).

Uzhhorodskyi muzei ateizmu [Uzhgorod Museum of Atheism], 1985. Putivnyk ukrainskoiu ta rosiiskoju movamy, Uzhhorod: Karpaty, 62 s. (in Ukrainian).

P.: Iz zhyttia kulturnoho Podkarpatskoi Rusy [From the cultural life of Subcarpathian Rus], Podkarpatska Rus, Uzhhorod, 1928. Rochnyk V, Ch. 8–9, s.199. (in Ukrainian).

P: Nash natsionalnyi muzei. [Our National Museum], Podkarpatskoi Rusy v Uzhhorodi, s. 78–81. (in Ukrainian).

Pavlo Fedaka Bibliografichnyi pokazhchik do 70-richchia vid dnia narodzhennia [Pavel Fedak bibliographic index to the 70th anniversary of birth], 2015. / uklad. P. M. Fedaka, B. V. Dosiak, Uzhhorod: Karpaty, 496 s.: il. (in Ukrainian).

Pahyria, V. 1990. Z zhyttia i tvorchosti Teodora Lehotskoho [From Theodore Legotsky's life and work], Tezy narodoznavchoi naukovy-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 160-richchju vid dnia narodzhennia Tyvadara Lehotskoho 26-27 zhovtnia 1990r., Mukachevo, s. 3–4. (in Ukrainian).

Palynchak, V. V., 2014. Etapy rozvytku muzeinoi spravy na Zakarpattia u pershii polovyni XX st [Stages of development of museum business in Transcarpathia in the first half of the twentieth century], Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History, vyp. 1 (32), Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU, s.18–24. (in Ukrainian).

Pankulych, V. V., 2014. Rozvytok muzeinytstva Uzhhoroda v 1920 – 1940-kh rokakh [The development of Uzhgorod museum in the 1920s–1940s], Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History, vyp. 1 (32), Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU, s.40–50. (in Ukrainian).

Podorozh muzeiamy Zakarpattia [A trip to the museums of Transcarpathia] [Obrazotvorche vydannia]: knyha – fotoalbom, 2014

/ hol. red. Oksana Holovchuk, Mukachevo: Vydavnycha studiia ZORIANa, 80 s. (in Ukrainian).

Polanchyn, F., 2003. Vidkryttia v Uzhhorodi memorialnoho muzeiu Prezydenta Karpatskoi Ukrainy o. Mons. Avhustyna Voloshyna [O. Mosa's Augustine Voloshin opening in Uzhgorod Memorial Museum.], Kalendar "Prosvity" na 2003 rik, Uzhhorod, s.76–78. (in Ukrainian).

Posysen, H., 1993. Palaiucha hlyna mynuvshyny (Pro Etnohrafichne Tovarystvo Pidkarpatskoi Rusi) [Burning clay past], Tysa. Kulturno-khrystyianskyi zhurnal, Uzhhorod, 1–2, s. 120–125. (in Ukrainian).

Rusyn, V., 2000. Lysty Ivana Rakovskoho u fondakh Zakarpatskoho kraieznavchoho muzeiu. Naukovi zbirnyk Zakarpatskoho kraieznavchoho muzeiu [Letters of Ivan Rakovsky in the funds of the Transcarpathian Museum.], Vyp. IV, Uzhhorod: Patent, s. 55–59. (in Ukrainian).

Skarby Zakarpatskoho kraieznavchoho muzeiu [Treasures of the Transcarpathian Museum of Local History], Transcarpathian local lore museum treasures, 2015. / upor. V. Sheba, Uzhhorod: Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi, 119 s.: il. (in Ukrainian).

Skrypnyk, H., 1989. Etnohrafichni muzei Ukrainy [Ethnographic museums of Ukraine.], Stanovlennia i rozvytok, K: Naukova dumka, 304 s. (in Ukrainian).

Solomon, Y. M., 1989. Robota Zakarpatskoi oblasnoi orhanizatsii ukrainskoho tovarystva okhorony pamiatok istorii ta kultury shchodo zberezhenia i propahandy istoryko-kulturnoi spadshchyny [The work of the Transcarpathian Regional Organization of the Ukrainian Society for the Protection of Monuments of History and Culture on the preservation and promotion of historical and cultural heritage], Tezy dopovidei I-oi narodoznavchoi konferentsii, prysviachenoj 200-richchju vid dnia narodzhennia Mykhaila Luchkaia 17–18 lystopada 1989 roku, Uzhhorod: Karpaty, s. 34–40. (in Ukrainian).

Strips'kij, G. 1919. Paru slov o muzejah [A few words about museums], Mesjacoslov, Ungvar, s. 49–53. (in Ukrainian).

Striapko, I., 2012. Tovarystvo «Prosvita» v hromadsko-politychnomu ta kulturnomu zhytti Zakarpattia (1920 – 1939) [Prosvita Society in the Public, Political and Cultural Life of Transcarpathia (1920 – 1939)], Monohrafiia. serii «Studia Regionalistika» NDI politychnoi rehionalistyky; DVNZ Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet, Uzhhorod: Infomatsiino-vydavnychi tsentr ZIPPO, 328 s. (in Ukrainian).

Terskyi, S., Savchenko, O. 2020. Istorii muzeinoi spravy ta okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini [History of museum business and protection of cultural heritage in Ukraine], Navchalnyi posibnyk, Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 257 s. (in Ukrainian).

Istorii Uzhhoroda: Istorychni narys [History of Uzhhorod: Historical sketch] / Kerivnyk M. P. Tyvodar, Uzhhorod: Karpaty, 1993, 219 s. (in Ukrainian).

Troyan, M. V., 1982. Mukachevskij zamok [Mukachevsky castle], Istoriko-kraevedcheskij ocherk, Uzhgorod: Karpati, 56 s. (in Russian).

Uzhhorodskiy muzei ateizmu [Uzhgorod Museum of Atheism], 1985. Putivnyk ukrainskoiu ta rosiiskoiu movamy, Uzhhorod: Karpaty, 62 s. (in Ukrainian).

Fedaka, P., 1991. Narys istorii tovarystva «Prosvita» Karpatskoi Rusi – Ukrainy (1920 – 1939) [Essay on the history of the Enlightenment Society of the Carpathian Rus – Ukraine (1920 – 1939)], Uzhhorod, 51 s. (in Ukrainian).

Fedaka, P., 1999. Pamiatky Zamkovoï hory [Monuments of the castle mountain], Uzhhorod, 156 s. (in Ukrainian).

Fedaka, P., 1992. Pravda pro Narodnyi dim tovarystva «Prosvita» [The truth about the People's House of the Prosvita Society], Zakarpatske kraiove t-vo «Prosvita», Uzhhorod, 23 s. (in Ukrainian).

Fedaka, P. M., 2008. Narodnyi dim «Prosvity» v Uzhhorodi [People's House "Prosvita" in Uzhgorod], Uzhhorod: Hrazhda, 120 s. (in Ukrainian).

Fedaka, P., 1995. Tovarystvo "Prosvita" i natsionalno-kulturne vidrodzhennia Zakarpattia [The Prosvita Society and the national-cultural revival of Transcarpathia], Kalendar "Prosvity" na 1995 rik, Uzhhorod, s. 25–34. (in Ukrainian).

Fedaka, P., Sheba, V., 2004. Zakarpatskyi kraieznavchyi muzei [Transcarpathian Museum], Putivnyk, Uzhhorod. 122 s. (in Ukrainian).

Fedaka, P. 2001. Syn Sribnoi zemli. Do 50-richchia vid dnia narodzhennia Vasylia Tehzy [Son of Silver Earth. To the 50th anniversary of Vasyl Tepza's birthday], Kalendar "Prosvity" na 2001 rik, Uzhhorod, s. 43–44. (in Ukrainian).

Filip, L., 2010. Z istorii Zakarpatskoho kraieznavchoho muzeiu [From the history of the Transcarpathian Museum of Local History], Visti tyzhnia–tsentr. 22 (247) 12 chervnia, s. 3. (in Ukrainian).

Foltin, V. T., Manailo, I. F., 1986. Memorialnyi muzei narodnoho khudozhnyka URSR F. F. Manaila [Memorial Museum of the People's Artist of the Ukrainian Soviet Socialist Republic F.F. Manales], Putivnyk, Uzhhorod: Karpaty, 63 s. (in Ukrainian).

Khudozhestvennyi muzei [Art Museum], Uzhhorod. Putevodytel, Uzhhorod, 1978, 159 s. (in Russian).

Shyрман, A., Yavtoushenko, I., 1975. Stvorennia ta orhanizatsiia roboty hromadskykh muzeiv V. I. Lenina [Creation and organization of work of public museums VI Lenin], Metodychni rekomendatsii. Ministerstvo kultury ukrainskoi RSR, derzhavnyi istorychnyi muzei URSR, K., 20 s. (in Ukrainian).

Shmelov, V., 1983. Etnograficheskie muzei pod otkrytym nebom [Ethnographic museums in the open air. Essays on the history of occurrence and development], Ocherki istorii voznikoveniia i razvitiia, K.: Naukova dumka, 117 s. (in Russian).

Victoria Kuzma

Senior lecturer Department of Ancient, Middle Ages and premodern History of Ukraine SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

THE HISTORIOGRAPHY OF THE HISTORY OF THE MUSEUM WORK IN TRANSCARPATIA OF THE 20TH CENTURY

The article analysed the historiographical heritage of the history of museum work in Transcarpathia in the 20th century. The historical conditions of the creation and formation of the museums of Transcarpathia have been highlighted, and the museum's role as a public institution for the preservation and study of the region's cultural heritage has been revealed. The main stages of the research of the Transcarpathian Museum of the 20th century are highlighted according to the chronological principle of the pre-Soviet period (the 1920s and 1930s), the Soviet period (1945 –

1980s), and the modern Ukrainian period (since 1991). It's worth noting that the process of the historical development of museum construction in Transcarpathia is provided with sources of primary information unevenly, both quantitatively and substantively. Thus, the evidence regarding the stage of origin and formation of regional museum education is extremely limited. Only in the 20s and 30s of the 20th century, when the territory of Transcarpathia was part of the Czechoslovak Republic, the public increasingly began to show increased attention to national traditions, history, culture, and art. The first attempts to create a museum were made by public associations – T. Legotsky Museum Society (1919), Prosvita Society (1920), Regional Museum Society (1929), Society "Russian National Museum" (1930), Ethnographic Society of Subcarpathian Rus (1939). There were scientists, public figures, local historians, and members of cultural and educational societies who left their memories and dedicated their research to the museum work. However, these studies were mainly devoted to separate museums. After the establishment of Soviet power in the region, the network of museum institutions was constantly growing, as proved by the great scientific interest in this problem. In addition to descriptive works, generalizing ones also appear. The burst of interest in the problem occurred in the 1990s when Ukrainian historians got rid of the ideological limitations of Soviet historiography. The number of scientific studies in various contexts of the museum work is also increasing among Transcarpathian scientists. However, today it is possible to state the absence of a comprehensive scientific work that would consider the preconditions, stages of formation, and the first steps of developing the museum work in Transcarpathia in the 20th century. There are also no particular historiographical works or historiographical reviews of this problem.

Keywords: museum, history of museum work, museum associations, Soviet historiography, modern Ukrainian historiography.